

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ ІДЭНТЫЧНАСЦЬ ПРАЗ ПРЫЗМУ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ 1910–1940-х ГАДОЎ

АНЖЭЛА МЕЛЬНІКАВА

Анотацыя: Разглядаюцца наступныя параметры беларускай ідэнтычнасці, адлюстраваныя ў літаратуры 1910-40-х гадоў: топасы радзімы; геаграфічныя межы; гістарычныя і культурныя персаналіі; сістэма рэлігійных поглядаў; нацыянальна-кадыфікаваны тып прасторы; канцэпцыя памежнага становішча. Адзначаецца супярэчлівая сацыяльная ідэнтыфікацыя беларускага. Афармляецца канцэпцыя трагедыйнага наканавання. Падаецца вобраз гарманічнага ўніверсуму. Фіксуецца сітуацыя каланізацыі.

Ключавыя словы: ідэнтычнасць, памежжа, трагічнае, каланізацыя, іншы.

NATIONAL IDENTITY AS REFLECTED IN THE BELARUSIAN LITERATURE OF 1910s – 1940s

Abstract: The article analyzes the following signs of the Belarusian identity, reflected in the literature of 1910s – 1940s: homeland toposes; geographic boundaries; historical and cultural personalities; the system of religious beliefs; the national codified type of space; the concept of borderland location. The author notes a controversial social identification of Belarusians, formalizes the concept of the tragic destiny, and traces the image of harmonious universe and the situation of colonization.

Keywords: Identity, Borderlands, Tragic, Colonization, Other.

У 1910–40-ыя гады ў беларускай літаратуры адбываўся інтэнсіўны працэс асэнсавання і вербалізацыі нацыянальнага. У гэты час замацоўваюцца наступныя ідэнтыфікацыйныя аспекты нацыянальнага: геаграфічныя межы, топасы радзімы (Полацк, Вільня, Тураў, Мінск, Віцебск, Беласток, Бельск, Пружаны, Косава, Драгічын, Смаленск), гістарычныя і культурныя персаналіі (Ефрасіння Полацкая, Рагвалод, Рагнеда, Усяслаў Чарадзей, Ізяслаў, Гедымін, Вітаўт, Ягайла, Жыгімонт, Скарына, Каліноўскі).

Афармляецца канцэпцыя памежнага становішча Беларусі. Упершыню гэта тэма прагучала ў апавяданні М. Гарэцкага “Лірныя спе-вы” (1914). Пазней – у аповесці “Ціхая плынь” (1918), апавяданні В. Ластоўскага “Троцкі замак” (1924). М. Гарэцкі піша пра *дзве душы* беларуса, адкрытасць і захаду, і ўсходу (“Дзве душы”, “Антон”).

На канцэптуальным узроўні канцэпцыя памежнага становішча асэнсоўваецца І. Канчэўскім (эсэ “Адвечным шляхам”, 1921) і У. Самойлам (“Про старую и новую унию”).

Паказальна, што названая канцэпцыя заставалася актуальнай і ў Савецкай Беларусі да 1940-х гадоў уключна: трагікамедыя “Тутэйшыя” (1922) Я. Купалы, раманы К. Чорнага (“Трыццаць год” (1934), “Пошукі будучыні” (1943), “Млечны шлях” (1944), “Вялікі дзень” (1944). Аднаму са сваіх раманаў пісьменнік меркаваў даць назву “Захаду і Усходу”.

У ідэнтыфікацыйны код беларускай літаратуры закладваецца канцэпцыя трагедыйнага лёсу нацыі, што тлумачылася геапалітычным становішчам краю і неспрыяльнымі гістарычнымі ўмовамі (апавяданні “Літоўскі хутарок”, “Рускі”, “На этапе”, п’еса “Жартаўлівы Пісарэвіч”, аповесці “Дзве душы” і “На імперыялістычнай вайне” М. Гарэцкага). Думка К. Чорнага (раманы “Пошукі будучыні”, “Млечны шлях”, “Вялікі дзень”) скіравана на асэнсаванне ўплыву катастроф (войнаў, рэвалюцый, разбурэнняў) на ментальнасць, светаадчуванне беларусаў. Адсюль – падрабязнае апісанне жахаў разбурэнняў, татальнага знішчэння жыцця, жыццёвай прасторы.

Афармляецца міф пакутаў, у літаратуры замацоўваецца вобраз Беларусі як “забранага краю”. Пісьменнікі адлюстроўваюць нацыянальную ментальную траўму адасаблення, ізаляцыі ад радзімы. У рамане К. Чорнага “Ідзі, ідзі”: *“Мы дома не маем дому. Праз цэлыя вякі ў сваёй краіне арандатары...”* (Чорны, 1973: 200).

Сітуацыя памежжа абумоўлівае сітуацыю поліэтнічнасці і поліканфесійнасці і адначасова размывання нацыянальнай ідэнтычнасці. У аповесці “На імперыялістычнай вайне” М. Гарэцкага пра штабс-капітана Дамброўскага сказана: *“абруселы літоўскі паляк магаметанскай рэлігіі”* (Гарэцкі, 1985: 22).

Істотным фактарам нацыянальнай ідэнтычнасці выступае сістэма рэлігійных поглядаў. Я. Купала (“Вера і нацыянальнасць”), М. Багдановіч (“Хто мы такія?”), В. Ластоўскі (“Раздзелы і сваркі”) пішуць пра адноснасць для Беларусі канфесійнага размежавання. В. Ластоўскі падкрэслівае важнасць паганскага мінулага ў фарміраванні нацыянальнага светапогляду беларусаў (“Колькі слоў аб даўняй веры беларусаў”, “Каляды”, “Да шукання крыніц народнай творчасці”, “Унія”). М. Гарэцкі акцэнтуюе ўвагу на суіснаванні ў нацыянальнай свядомасці хрысціянскага і паганскага светабачання.

Для літаратуры гэтага часу характэрна супярэчлівая сацыяльная ідэнтыфікацыя беларускага. У М. Багдановіча беларускае атаясамліваецца то з культурай ніжэйшых сацыяльных слаёў, то падкрэсліваецца арыстакратычны і дзяржаўны характар беларускай культуры (“Кароткая гісторыя беларускай пісьменнасці да 16 сталецця”, “За сто лет”, “Белорусы”, “Хто мы такія?”). У М. Гарэцкага беларускае атаясамліваецца з ніжэйшымі сацыяльнымі слямі.

Афармляецца нацыянальна-кадыфікаваны тып прасторы. Пісьменнікі актыўна замацоўваюць, фіксуюць спецыфіку нацыянальнага ландшафту, вобразу сваёй зямлі, асаблівасцей побыту. “Ландшафт мясцовасці” фарміруе “ландшафт мыслення”. М. Гарэцкі, К. Чорны плённа асэнсоўваюць спецыфіку нацыянальнай ментальнасці.

Падаецца вобраз гарманічнага ўніверсуму: імкненне да пабудовы жыцця на нацыянальных асновах. М. Гарэцкі ў аповесці “У чым яго крыўда?": *“О, пайлі нам, доля, наша, сваё жыццё, нашу, сваю культуру, каб усе мы свае ў сваім родным краі маглі збірацца тут, з сваімі звычаямі, сваімі ідэаламі”* (Гарэцкі, 1985: 42). Тэма Зямлі ў беларускай літаратуры – гэта імкненне сцвердзіць права быць гаспадарамі на гэтай зямлі, захаваць тоеснасць. Паказальна, што нацыянальная тэма заставалася прыярытэтнай і ў 1920-30-я гады, у беларускай прозе адсутнічалі творы, дзе б апісвалася сусветная рэвалюцыя і да таго падобнае.

Беларуская літаратура фіксуе сітуацыю каланізацыі, даследуе механізмы каланізацыі, вынішчэння нацыянальнага “Я” (аповесці “Ціхая плынь”, “У чым яго крыўда?” М. Гарэцкага, раман “Млечны шлях” К. Чорнага). У творах В. Ластоўскага, М. Гарэцкага, К. Чорнага падаюцца розныя геапалітычныя канцэпцыі ў адносінах да Беларусі, асэнсоўваецца палітыка русіфікацыі і паланізацыі. Так, у аповесці “На імперыялістычнай вайне”: *“Настаўнік скончыў настаўніцкую семінарыю, у Полацку ці ў Маладзечне, што былі тады адчынены для абрусення краю”* (Гарэцкі, 1985: 134). М. Гарэцкі піша пра “рускае начальства”, помнікі Кацярыне і Мураўёву як знакі каланізацыі. Расійскія “патрыёты” паказаны як “ворагі беларускай мовы”.

В. Ластоўскі ў аповесці “Лабірынты” ўзгадвае нацыянальна-вызваленчыя паўстанні, аблогу і вынішчэнне Полацка Іванам Жахлівым, закрыццё ўніяцкіх цэркваў і манастыроў.

Паказальна, што нават за савецкім часам Якуб Колас у аповесці “У палескай глушы” здолеў выказацца адносна каланізатарскай палітыкі Расіі. К. Чорны ў раманах 1940-х гадоў апісвае паланізацыю.

Намаганні М. Гарэцкага Я. Коласа, К. Чорнага скіраваны на зацвярджэнне ў мастацкай свядомасці вобразы беларуса як самадастатковага суб’екта гісторыі: *“Мы працуем, мы можам, мы спрадвеку тут свае, мы маем права”* (Гарэцкі, 1985: 42).

Героі М. Гарэцкага, Клім Шамоўскі (“У лазні”), Кастусь Зарэмба (“У чым яго крыўда?”), Архіп Лінкевіч (“Роднае карэнне”), Уладзімір З. (“Рунь”), Лявон Задума (“На імперыялістычнай вайне”), Я. Коласа Андрэй Лабановіч (“На ростанях”), К. Чорнага (“Сястра”, “Млечны шлях”), М. Зарэцкага (“Сцежкі-дарожкі”) выступаюць ідэолагамі, якія рэфлектуюць, ставяць мэты, у тым ліку і абумоўленыя патрэбамі нацыянальнага самавызначэння.

Абгрунтоўваецца ідэя нацыянальнай незалежнасці: творы Я. Купалы, В. Ластоўскага, М. Гарэцкага, А. Луцкевіча.

Станаўленне нацыянальнай ідэнтычнасці прадугледжвае размежаванне “мы” – “яны”. Афармляецца вобраз “Іншага”. “Іншы” ў літаратуры таго часу – гэта рускі, паляк, жмудзін, яўрэй, немец. “Чужым”, “іншым” у творах М. Гарэцкага 1920–30-х гадоў выступаюць і бальшавікі.

У 1910-40-х гадах адбываецца тэарэтычнае абгрунтаванне нацыянальнага (В. Ластоўскі, М. Багдановіч, А. Луцкевіч, “Узвышша”).

Бібліяграфія

1. Бабкоў, Ігар (2003). “Этыка памежжа: транскультурнасьць як беларускі досьвед”. *Анталёгія сучаснага беларускага мыслення*. Санкт-Пetersбург: “Невский простор”.

2. Гарэцкі, Максім (1985). *У чым яго крыўда?* Мінск: Мастацкая літаратура.

3. Гарэцкі, Максім (1985). *На імперыялістычнай вайне*. Мінск: Мастацкая літаратура.

4. Чорны, Кузьма (1973) *Ідзі, ідзі*. Мінск: Мастацкая літаратура.